

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Етнопсихологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого(магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 7. Психологія міжетнічних конфліктів

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробники:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
Бондаренко Л. О.

Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент
Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії
фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А. А.

План лекції

1. Теорії виникнення етнічних конфліктів.
2. Чинники етнічних конфліктів.
3. Шляхи врегулювання етнічних конфліктів.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Гомонюк О. М., Купчишина В. Ч., Сердюк Ю.І. Етнопсихологія (у схемах і таблицях): навч. посіб. / за ред. О.М.Гомонюк. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2012. 232 с. (<https://psy.khnu.km.ua>).
2. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. Хрестоматія / Укл. А. М. Османова, Л. М. Співак. Київ: Університет «Україна», 2023. 128 с.
3. Казьмирчук М. Г. Етнополітика: підручник. Київ: УкрСіч, 2013. 360 с.

Допоміжна

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти : Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2015. 271 с. (<https://shron1.chtyvo.org.ua>).
2. Коршук Р. М. Етнополітологія: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 200 с.
3. Махній М. М. Етнопсихологія і міжкультурна комунікація. Чернівці : Вид-вець Лозовий В. М., 2015. 256 с.
5. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 51–57.
6. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / за ред. С. Римаренко. К.: ІПіЕНА ім. І. Ф. Кураса НАП України. 2014. 188 с.
7. Халілев Р. А. Міжетнічні конфлікти та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер. «Юридичні науки»*. Т. 26 (65). 2013. № 1. С. 300–310.
10. Яремчук О. В. Мультикультуралізм як принцип консолідації етнічних груп та особистостей в соціальній роботі. *Вісник Одеського національного університету*. Т. 19 (2). С. 366-375.

1. Теорії виникнення етнічних конфліктів.

У психології міжетнічних відносин вивчаються проблеми виникнення, протікання та врегулювання конфліктів, що розглядаються у руслі більш загальних теорій.

Теорії міжгрупових конфліктів як продукту універсальних психологічних характеристик

Однією з перших соціально-психологічних концепцій, згідно з якою колективна боротьба детермінується інстинктом "забіякуватості", виступає

гідравлічна модель У. Макдугалла. Дослідник вважає, що в організмі людини є деякий природний імпульс, що зумовлює появу агресивності. Гідравлічну модель психіки було покладено в основу теорії З. Фрейда про чинники війн в історії людства. Вчений відзначив, що ворожості між групами неможливо уникнути, оскільки конфлікт інтересів між людьми розв'язується лише за допомогою насильства. Індивід наділений деструктивним потягом, який початково спрямований всередину, однак потім цей потяг спрямовується на зовнішній світ, тобто є сприятливим для людини. Ворожість між групами позитивно впливає на їх розвиток, оскільки сприяє появі стабільності, встановленню почуття спільності у представників певних груп. Ворожість по відношенню до якої-небудь групи може виступати чинником об'єднання декількох інших груп, наприклад під час війни. Сприятливий вплив ворожості на людину, групу та об'єднання груп призводить до неможливості уникнення насильства. Провідна ідея гідравлічної моделі К. Лоренца полягає у тому, що агресивна поведінка людей, яка виявляється під час війн, злочинів і т. ін., зумовлена біологічно заданою агресивністю. Водночас агресія людини, що спрямована на вороже налаштованих сусідів, сприяє збереженню групи. Л. Берковіц вважав, що об'єктом агресії може виступати не лише людина, а й група в цілому, наприклад, за критеріями расової та етнічної належності. За допомогою своїх ідей дослідник пояснив чинники расових хвилювань і конфліктів, зумовлених етнічними упередженнями. Недоліком перерахованих вище теорій є те, що вони зводять міжгрупові конфлікти до внутрішньо особистісних чи міжособистісних, не зважаючи на такі соціальні чинники як цінності, норми та інші регулятори поведінки.

Теорії міжгрупових конфліктів, основою яких виступають індивідуальні відмінності

Соціально-динамічна концепція авторитарної особистості, як одна з найбільш відомих теорій з даної групи, була обґрунтована американськими науковцями Т. Адорно, Е. Френзель-Брунсвіком, Д. Левінсоном і Р.Сенфордом. Ставлення до чужих груп розвивається у процесі соціалізації дитини в ранньому дитинстві та детермінується амбівалентністю емоційних взаємин у сім'ї. Так, у індивіда, якого виховували в авторитарній сім'ї, частина агресії спрямована на ті зовнішні групи, з якими індивід себе не ідентифікує. Окрім неприйняття чужих груп до характеристик авторитарної особистості належать й такі:

- конвенціоналізм, тобто дотримання традиційних соціальних норм;
- беззаперечна покірність владі та авторитетним особистостям;
- авторитарна агресія, що спрямована на людей, які порушують конвенційні норми і пов'язана з потребою засудити чи покарати їх;
- антиінтрацепція - неприйняття всього суб'єктивного, чуттєвого, сповненого фантазії;
- стереотипність мислення та схильність до марновірства (віри в забобони);
- силове мислення і культ сили, тобто мислення за допомогою понять сила-слабкість, володарювання-покірності та підтримка жорстких методів влади;
- деструктивність і цинізм - загальна ворожість, злобне ставлення до людства;

- проективність - схильність вірити в силу заговорів і похмуре майбутнє людства;

- сексуальне свячення.

Соціальні та економічні кризи, політичні перевороти і т. ін. виступають основними чинниками появи авторитарної особистості в якій-небудь країні.

Теорії реального конфлікту

В основу цих теорій покладено припущення про те, що міжгрупові конфлікти з'являються у результаті несумісності групових інтересів. У цьому випадку перемогу може отримати лише одна сторона з одночасним неврахуванням і невдоволенням інтересів іншої. Прихильник теорії реального конфлікту М. Шеріф припускає, що функціональна взаємозалежність між двома групами у формі конкуренції зумовлює появу ворожості, яка виявляється у негативних стереотипах, у зростанні групової згуртованості. Описане вище в цілому призводить до ворожих дій. Ідеї М. Шеріфа започаткували появу низки теорій, в яких використовувався соціально-психологічний підхід до вивчення міжгрупових відносин, згідно з яким основним джерелом міжгрупової ворожості виступають характеристики міжгрупової взаємодії. Однак поза увагою дослідника залишилися внутрішні закономірності соціально-психологічних процесів, що й стало підставою для обґрунтування нових теорій, зокрема теорій соціальної ідентичності.

Теорії соціальної ідентичності

За результатами досліджень А. Тешфела та групи науковців було з'ясовано, що найбільш значущими умовами появи міжетнічних конфліктів виступають соціальна ідентичність і пов'язані з нею когнітивні та перцептивні процеси. У проведеному експерименті взяли участь створені за випадковим порядком групи англійських школярів, між якими не було конфліктів інтересів чи міжгрупової ворожості. Однак досліджуванам про це не було відомо. Тому, грошову винагороду за участь в експерименті з-поміж учасників своєї та чужої груп ними було розподілено на користь своєї групи, що виступило свідченням підтримання позитивної соціальної ідентичності. Таким чином, соціальна категоризація зумовлює появу міжгрупової дискримінації та ворожості по відношенню до чужої групи.

2. Чинники етнічних конфліктів.

Соціально-психологічні чинники етнічних конфліктів зумовлюють формування та функціонування суспільної думки з питань щодо національних і міжнаціональних цінностей і виявляються у вигляді національної та етнічної дискримінації. До основних психологічних чинників етнічних конфліктів належать:

- етнічна та національна упередженість;
- націоналістичні настрої.

Етнічна та національна упередженість - це установка упередженого чи ворожого ставлення до представників певних етнічних груп, будь-яких фактів дійсності, що пов'язані з їх діяльністю, поведінкою, соціальним станом, без достатніх для цього підстав і знань. Значущими умовами розвитку етнічної та

національної упередженості виступають соціально-економічні умови нерівності щодо різних спільностей, які разом співіснують. Економічний чинник призводить до появи ксенофобії як форми національної упередженості. Ксенофобія - це неприязнь до іноземців в цілому. Ксенофобія найчастіше зустрічається у тих етнічних групах, в яких існує конкуренція на ринку праці. Націоналістичні настрої є окремим видом предметно-орієнтованих суспільних настроїв, яким притаманні емоційний характер, імпульсивність і динамічність. Націоналістичні настрої з'являються у результаті дії механізму переміщення, за допомогою якого певні емоційні реакції людей (гнів чи ворожість) спрямовуються на який-небудь об'єкт (людину, політичну партію, ідеї, уявлення, ідеологію, річ або тварину), який не має жодного відношення до дійсних чинників цих емоцій. Спрямованість настроїв на етнічну спільність - свою чи чужу, що супроводжується відповідним комплексом почуттів, стереотипів і установок, призводить до появи націоналістичних чи патріотичних настроїв.

3.Шляхи врегулювання конфліктів.

У деяких багатонаціональних країнах існують служби, які орієнтовані на розв'язання етнічних конфліктів. Виділяють три основних шляхи розв'язання етнічних конфліктів:

- 1) застосування правових механізмів (за допомогою зміни законодавства, зміни соціальної структури);
 - переговори - основна форма участі психологів у конфліктологічній службі
 - посередництво під час проведення переговорів з суб'єктами конфліктів;
- 2) інформаційний шлях, який передбачає:
 - а) взаємний обмін інформацією між групами за дотримання умов, які сприятимуть зміні ситуації. Психологи повинні брати участь у виборі способів подачі інформації у ЗМІ при висвітленні гострих конфліктів;
 - б) підвищення психологічної компетентності представників конфліктуючих груп за допомогою ознайомлення з соціально-психологічною інформацією, що сприяє появі таких уявлень про процеси, які зумовлюють вплив на міжетнічні відносини; психологічне розуміння конфлікту;
 - в) передача інформації про схоже та відмінне між різними культурами та їх представниками;
 - г) цілеспрямований показ фільмів з позитивним героєм-представником конфліктуючої сторони (темношкірий поліцейський і т. ін.).

Підготуватись до дискусії на тему: «Які конфлікти легше вирішити: конфлікти політичних інтересів чи конфлікти національних цінностей?».